

Erkel Ferenc dédunokaöccsének levele

Levél érkezett szerkesztőségünkbe Budapestről, válaszként Juhász Gyula Erkel Ferencről írott tanulmányára (Ághegy, 35. szám, 4763-4772 oldal). Szokatlan módon, nem másod- vagy harmadkézből szerzett értesülésekkel szembesülünk. A levélben leírt eseményeket a levél írója átélte. Így ezúttal nem tudományos értekezést, hanem egy figyelemre méltó, személyes hangú, szegényi vallomást olvashatnak folyóiratunkban.

Gaál Zoltán

Tisztelt Juhász Gyula, kedves kollegám!

Néhány percre igénybe venni a türelmét, ezért engedje meg, hogy mindennek előtt bemutatkozzam: Erkel Tibor vagyok, az Ön évfordulás tanulmánya által remekül megidézett nemzeti zeneszerzőnk dédunokaöccse. Tekintve, hogy ez nem érdem, csak „helyzet”, hozzátenném még: hajdanvolt zongoraművész, aki majdnem 50 éve Liszt Ferenc Zeneakadémián tanítok. Ezen kívül a Magyar Rádió zenei főrendezője a 1990-es évekig, a Kulturális tárca főosztályvezetője 1994-ig, majd, az első Fidesz ciklusban (1998-2002) még országgyűlési képviselő is. Természetesen ez sem érdem! De talán magyarázat arra, hogy miért éreztem erős és jogos késztetést, a köszönet-nyilvánításra. Ezekről a szakterületekről és posztokról ugyanis igazán jól lehetett látni, hogy mennyire igazak az Ön legfontosabb állításai. Viszont valamivel többet ismertem meg a hozzájuk vezető okokból. Kölcsönös feltárásuk és megvitatásuk, talán a kivezető úthoz is eljuttat, de legalábbis közelebb visz.

*

Erkel születésének 175. évfordulóján (1985) éppen az MR-ben dolgoztam, mint főosztályvezető. Tapasztalnom kellett, hogy a kommunista kormányzat szisztematikusan kizár minden, alkalomhoz illő és méltó állami ünneplési lehetőséget. Ezért az, a szülővárosra, iskolákra, általában a jó szándékú oktatási intézményekre és önkormányzatokra hárult, valamint a Magyar Rádió művészi elkötelezettségére. Utóbbi ugyanis archív felvételeinek műsorra tűzésével, keret-beszélgetések szervezésével igyekezett pótolni a Magyar Állami Operaház és vidéki rokonintézményei, valamint az akkori Zenetudományi Intézet mulasztásából adódó feladatokat. Joggal mondhatná, hogy állításaim, ha mégannyira dokumentálhatók lennének is,

inkább egyfajta családi sértődöttséget tükröznek. Hiszen, egyébként minden logikát nélkülöznek! Még ezt a feltételezést is szívesen vállalnám, ha 1982-ben, a Kodály 100. születésnapjára készülődő koordinációs irodánk tevékenységét nem függesztette volna fel a Pártközpont, mondván: „Kodály provinciális szerző! Nemzetközi ünnepel(tet)ése (?) csak árnyékot vetne Bartókra. Nem lesz Kodály Centenárium!” Közbe kell szúrnom, hogy az UNESCO, az *ikercsillagzat* idősebbik tagjának, Bartóknak ítélte 1981-et, aki akkor lett 100 éves! Logikus lett volna - azt folytatva, - a világ elé tárni a XX. századi összmagyar zenei eredményeket, kiemelve közülük a zeneoktatás páratlan sikereit is.

A Nemzetközi Kodály Társaság ekkoriban Japánban székelt. Elnökük, Tanimoto úr a sajátos döntés hírére azonnal felkínálta Minisztériumunk felé az ünnepségek szervezésének átvételét... Mondanom sem kell, hogy az UNESCO meghirdette: „1982 Kodály Év”. A kommunista kormány nem firtatta az előzményeket, de szó nélkül tudomásul vette, hogy az erkölcsi- és anyagi siker vetekegett a Bartók év eredményeivel.

Okulva a tapasztaltakon, 1989-ben, Gyulán, Erkel szülővárosában Erkel Ferenc Társaság alakult, Dr. Bónis Ferenc – nemzetközi hírű magyar zenetörténész – elnökletével, a Város és a Család közreműködésével.

Nem fárasztom Önt a „társaság” munkájának részletes leírásával. Kiváló professzorok, történészek, előadóművészek és jó szándékú lelkes civilek fáradoztak azon, hogy kivilágosodjék a homályban tartott **erkeli életmű**.

Minden év szeptember II. felében tudományos ülészakarta tárta nyilvánosság elé a tagok nemzetközi csapatának előadásokba foglalt elméleti munkáját, és mind több élő zene hangzott fel. Bónis Dr. március 15.-nek egy délutáni szakaszát lefoglalta a Magyar Rádió Bartók adóján, ahol az erre specializálódott előadóművész gárdánk Erkel valamennyi kamarazenei kompozícióját évről évre bemutatta. Az így felépült repertoárt már hanglemezeire is rögzítették. Közöttük találjuk Erkel kórusműveit is, amelyek állandó műsordarabjai a hazai amatőr kari-mozgalom legkiválóbbjainak. (Nemrég jelent meg a Hanglezgyártó Vállalat gondozásában az a CD, amelynek a műsorán többek között a - korábban szinte teljesen ismeretlen - Ünnepi kantáta is szerepel. A pécsi kórusok vezénylő karnagya Erkel egyenes-ági leszármazottja, Somogyváry Ákos.)

Külön feladat lenne azoknak kórus-központos opera-részleteknek hangversenydobogóra állítása, amelyek zongorakíséretes formában már megszólalhatnak, de igényes, zenekari beágyazású verziójuk anyagi okok miatt késik.

Számomra ezek között az Ön által is kiemelt **Brankovics** c. műnek több részlete különös státusszal bír. Szeretném kihasználni ezt az operát, hogy áttérjek levelének néhány konkrét passzusára.

*

A választáson nemrég megbukott szocinál-liberális pártok kormány káderei számos csontvázat hagytak a különböző szekrényekbe rejtve. Ezek közé tartozott az

Erkel Év ünnepeinek elszabotálása is. Már az évad szeptemberi megnyitására joggal vártuk azt művet, amely végre a vadonatúj, nyomtatásban először megjelenő „ős Bánk bán partitúrája”^{*} alapján szólal majd meg. Az új partitúra „avató ünnepségén” a ZTI koncerttermében Héja Domokos pálcája alatt olyan sikerrel hangzottak el részletek a műből, hogy joggal érezhettük magunkat a 150 év előtti bemutató közönségként.

Mindenki számára nyilvánvaló provokáció volt szezonnyitó céljára kiválasztott Mahler szimfonikus koncert.

Az igazgatóságot érdemei elismerésül „lapátra tették”. Ez is egyfajta premierrel ért fel, és óriási ovációval fogadta a közönség. Mint ahogy az „ős Bánk bán”, (fenti előzmények miatt) lapról-, jelzett díszletek között november 7.-én megszólaló hangjait is.

Mégis, annak az estének a függöny előtt megjelenő ünnepi szónok volt az igazi szenzációja. Kocsis Zoltán zongoraművész, a Nemzeti Filharmonikus Zenekar igazgató karmestere egyértelműen hitet tett a magyar operajátszás, és a történelmi, nemzeti repertoár megőrzése mellett. Hirdetett véleménye szerint, e XIX. században született művek kiállták az idő próbáját, és méltók helyet foglalni az elkövetkező évszázadok színpadjain.

*

A Brankovicsot lapozva és hallgatva, benne Erkel állítólagos „provincializmusát” keresgélve minden szempontból európai problematikájú művel találkozunk. Az új formai próbálkozások pl. természetesen illeszkednek abba a folyamatba, amelyben a wagneri hasonló megoldásokat is megtaláljuk. Ami az igazán meglepő és szokatlan volt, azt mai szemmel vizsgálva különösen pozitívan fogadhatjuk: A műből idézett szövegrészlet (L. 1. melléklet) egyértelművé teszi, hogy E. nem fertőződött a korra már ugyancsak jellemző idegengyűlölettel. Még Brankovics nyilvánvaló árulására is keres mentséget, noha engedi, hogy *a történelem által felkínált, és valóban bekövetkező büntetés* utolérje. Az opera egyik meghatározó részére, a szenzációs Kólóra, kedves, repülőszerencsétlenségben elhunyt barátom, Vujisits Tihámér (rác hagyományit őrző szentendrei muzsikusi) azt mondta, hogy az eredetik között nem talál tökéletesebbet. Ugyanebben jellemző, hogy a harci toborzóként megjelenő népi táncdal nem harcba küld, hanem harcból hazavár.

A Bánk bánnak 2010-ig csak kéziratot eredeti ill. kézi-másolatú partitúrája volt. A Magyar Zenetudományi Intézet döntése volt valamennyi Erkel-opera kritikai kiadásának a megjelentetése. A sorozatban harmadik a Bánk (2010.03.30.) amely a Bátoti Máriát és a Hunyadit követte

Az opera – ismereteim szerint – mind a XIX. századi bemutatóján, mind a későbbi felújítások alkalmával nagy közönségsikert aratott. A kritika ennek ellenére folyamatosan kikezdte. A mondvacsinált és gyakran politikai felhangoktól is hemzseggő vélemények mögött ma már úgy véljük, hogy zenei megfontolásokat nem is kell keresnünk. A második „Hunyadi opera” győztes mű! Nándorfehérvárnál világraszóló, Európa-mentő diadalt arattak az egyesített nemzetközi seregek. Ezekben meghatározó szerepe volt a jórészt Magyarországon toborzott kereszties hadnak és vezérüknek Kapisztrán Jánosnak. Azt kevesen tudják, hogy az ő szent-

té avatását Hunyadi hitvese, Szilágyi Erzsébet kezdeményezte a pápánál. Nos, nekünk viszont magában kellene elfogadnunk a lefejezett Hunyadi László emlékét megörökítő Erkel opera másfél száz éves sikerét. Még a vigasztalást is fogadhatjuk: „Micsoda remek vezér válhatott volna belőle!...” De egy olyan mű állandó repertoáron tartását, amelyben a magyar vezetésű egyesített seregek diadalt aratnak, azt jobb, ha elfelejtjük.

Aki ezzel az operával meg akar ismerkedni, javasolom, hogy forduljon a Magyar Rádióhoz. Hajdanán a nemzetközi műsorcsere rendszer keretében átküldték volna a stockholmi, vagy ebben illetékes más svéd rádiótársaságnak a rendelkezésükre álló felvételt. Biztosan ma is meg lehet teremteni a feltételeket. Annyit tudok ebben segíteni, hogy a felvétel – ma már zenetörténeti értékű - szereposztását ehhez az íráshoz csatolva eljuttatom Önökhöz. Az akkoriban még pályakezdő fiatalok közül nem egy jutott el a Metropolitan sztárjai közé.

Az ezredforduló az ezeréves magyar államalapításra is emlékezőket kiemelkedő kulturális rendezvények létrehozására serkentették. A „négy tenor” nem várt, de nagy örömet okozó budapesti fellépése ezek között is kivételesnek számított. Volt ugyan egy kis szépséghibája: két fiú helyett hölgyek jelentek meg a zenekar előtt! Ámde hazánkban az Alkotmányból is levezethető, hogy egy kvartett két férfi + két hölgy, s mivel esetünkben utóbbiak is világsztárok voltak felhőtlen volt az örömünk.

Placido Domingo a műsorában méltó ajándékkal lepte meg a stadionnyi elragadtatott közönséget: az általa kiválasztott operaáriák közé beemelte Bánk bán Budapesten megismert nagy áriáját (Hazám, hazám...) majd ráadásként a Bordalt is. Valószínű, hogy a mámoros közönség is inspirálta a döntésében, hogy az akkoriban általa igazgatott Washingtoni Operaházban is műsorára vegye az addig soha nem látott-hallott magyar művet. Az erről vele készült interjúban beszélgető-társa volt a magyar kormányfő is, aki megköszönve döntését, a kormány nevében minden szükséges segítséget megígért az énekes-karmester-igazgatónak. Arra biztosan nem számított, hogy Magyar Királyi Opera főigazgatója nem adja majd ki a partitúrát... A washingtoni bemutatóra nem került sor. Budapesten viszont az akkori polgári kormány hathatós támogatásával két remek film született: a Hídember, (Széchenyi életregénye) valamint a tárgyalt Erkel mű. Tudtommal a hazai bemutatóját követően az USA-ban is vetítették, sőt részt vett egy 200-as létszámú operafilm versenyen is. Ötödik lett a mezőnyben.

Természetesnek vettük, hogy a barátunkká vált kiváló tenorista új állomáshegyén, a Los Angelesi Operaház igazgatói székében is felmelegítette korábbi álmait. Négy előadást tervezett magyarokkal vegyes nemzetközi szereplőgárdával. A szereplőválogatást két európai helyszínre tervezték.

*Lásd melléklet

Erkel Ferenc: Brankovics György

négyfelvonásos opera

(zenéjét Kókai Rezső+ dolgozta át)

Szövegét Obernyik Károly drámája nyomán

Odry Lehel és Ormai Ferenc írta

(átdolgozta: Romhányi József +)

Szereposztás:

Brankovics György, szerb fejedelem - Kovács Kolos

Mara, a leánya - Pászthy Júlia

A fiai, Gerő - Palcsó Sándor +

István - Kalmár Magda

Murát, török nagyvezír - Simándy József +

Cselebi aga - Sólyom Nagy Sándor

Fruzsina, Mara duennája - Takács Klára

Hunyadi László - Tarnay Gyula +

Székely László, magyar nemes - Németh Gábor

Lázár, Brankovics bizalmasa - Ötvös Csaba

Gerő szolgája - Gurszky János

Közreműködők:

Magyar Rádió Énekkara

(karigazgató Sapszon Ferenc)

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara

Vezényel: Kórodi András +

Hangmérnök: Balogh Gyula

Zenei rendező: Erkel Tibor

A felvétel 1976 decemberében készült.

Arra már nem lehetett hivatkozni, hogy nincs partitúra. A kiadó ZTI korlátlan számban tudott volna vadonatúj partitúrát és szólamanyagot biztosítani. Sajnos, eltűnt viszont az aláírásra váró szerződés, az aláírás napján. A magyar delegáció nem tudta azt prezentálni.

Vannak olyan „véletlenek”, amelyekre tisztességes ember csak elhúzza a száját. A új operákra éhes zenekedvelő közönség már évtizedekkel ezelőtt rájöhett, hogy a feledésre ítélt olasz, német, francia stb. remekműveket érdemes ismét fellapozni. Az új-régi sikerek között biztos helyre számíthatna nem egy Erkel mű. Ma már a különös hangzású *idegen nyelv* problémája is könnyedén megoldható, csak a színpad fölé kell úgymond vetíteni.

A már megjelent Bánk bán filmnek még a svéd barátaink is igen örülnének.

Már-már befejeztem tekintetem hosszúra nyúlt hozzászólásomat, amikor is marosvásárhelyi rokonaim látogatása eszembe juttatta az 1993-as Erkel-évforduló erdélyi eseményeit. Úgy hozta a sors szeszélye, hogy e magyar szempontból sorsfordítónak ígérkező évben, a zeneszerző halála 100 évfordulóján, rá emlékező hálás tisztelőivel először találkozhattam - külföldön. Éppen Erdélyország szívében, Kolozsvárott. Nem turistaként voltam ott, hanem a kommunista terror alól éppen kimenekültnek remélt hazám kormány-tisztviselőjeként, mint a Kultusz-tárca Színház-, Zene- és Táncművészeti főosztályának vezetője.

Utóbbiaknak annyiban van megkülönböztetett jelentősége, amennyiben Kolozsvár ekkor ünnepelte a magyar nyelvű színházi 200. évfordulóját, és egész komoly delegáció állt össze, a zenészeken kívül az irodalmat, a határon-túli magyarság és a hazai nemzetiségek ügyeit képviselve kormányunk színeiben.

Az ünnepségek egy „kort idéző” márványtábla elhelyezésével, s az előtt elmondott megemlékezésekkel kezdődtek... volna! Ám a kor sajátos politikai gondolkodásmódja eredményeként, és diktátori hatalmát bizonyítandó, a város polgármestere nem engedélyezte, hogy bárhol Kolozsvárott az emberek szeme elé kerüljön „bármi”, ami a magyar lakosság önbecsülését erősíthetné.

A hajdanvolt Nyári Színház Trianon után a Magyar Színház nevet vette föl, kényszerűen átadva korábbi rangos otthonát az új „honfoglalóknak”. Természetes volt tehát, hogy a közterületről száműzött márványtábla ott találjon menedékre. A jogos dac kifejezését erősítette, hogy a tábla sorsát részletesen leírták és a színházi előcsarnokban kifüggesztették a megemlékezők. Így aztán meglehetősen lassan vonult be a közönség az esti opera előadásra. Mindenki betűről - betűre meg akart ismerkedni a teljes szöveggel.

Az Erkel ünnepségsorozatot „három mű – három nap”-ra tervezték. A Bánk bán és a Hunyadi László mellett harmadikként a „Második Hunyadi opera”, a Nándorfehérvári törökverő vezér diadalának emlékét idéző Brankovics volt műsoron. Hihetetlen siker volt! Talán az 1800-as évek bemutatóinak légköre lehetett ehhez hasonló. Bizonyára ebbe csöppentem bele már az előadás megkezdése előtt, ahol, tisztem szerint a magyar kulturális kormányzat és az Erkel család nevében is köszönhettem a kolozsvári társulatot, és a lelkes magyar közönséget. A „Család” szó, nem fellengzős nyelvbtlás! Ugyanis a család Ferenc jövőjét meghatározó döntése volt, természetesen az 1800-as években, hogy az ifjú diák számára pozsonyi tanulmányai végeztével nem az „evidens bécsi egyetemi évek”, hanem Kolozsvár következhetett. Ennek a korszaknak a reá gyakorolt hatásáról az érintettet is hitelesen megidézhettem, saját szavaival. 1868-ból keltezett bensőséges hangulatú levelét olvastam föl, amelyet az őt tiszteletbeli elnöké választó Kolozsvári Dalkör felkérésére, válaszul fogalmazott.

I. idézet:

[...],*Kétszeresen lekötelezve érzem magam e' szíves megtiszteltetés által, mert igen kedves, felejthetetlen emlékek kötnek engem Kolozsvárhoz – ahol nemcsak első alapját vettem meg szerény ismereteimnek, de megkönnyített szerencsésebb haladásomat is nagy részben ottani legbensőbb barátai-*

im szíves részvételének, szakadatlan buzdításának köszönhetém, - mit mindenkor hálás elismeréssel, nyíltan bevallani szeretek!” [...]

Gyulán, [1868] Június hó 25.-én ... Erkel Ferenc

Ugyanerről Ábrányinak, barátjának és munkatársának, mintegy a fentieket kiegészítve így nyilatkozott.

II. Idézet:

[...]„Ami vagyok, mindent Kolozsvárott töltött éveimnek köszönhetek. Ott műveltem ki magam zongoraművésznék, ott tanultam legtöbbet, ott lelkesítettek és ott kötötték szívemre a magyar zene elhanyagolt ügyét, s ott felt meg a szívem a szebbnél szebb magyar népdalok árvájával, amelyektől nem is tudtam többé szabadulni, míg csak ki nem öntöttem a lelkemből mindazt, amit már akkor éreztem, hogy kiöntenem kell.”

Még aznap este fontos üzenetet kaptam: a hajdani Katolikus (vélem: piarista) Gimnázium érettségiző diákjai, dolgozatírás miatt nem jelenhettek meg az előadáson. Ezért kérnek, hogy másnap délután tartsak náluk osztályfőnöki órát. Beszélgessünk Erkelről és Kolozsvárról. És főként, arról a levélről!

Ahogy vezetékkel elhaladtunk Mátyás király szülőháza, majd a világhírű lovaszobor (csoport) mellett, Funár polgármester hivatala ezek árnyékában szinte fel sem tűnt...

A tanterem zsúfolásig megtelt. Nemcsak diákokkal, hanem tanár-kollegákkal is. Közöttük nem lehetett megkülönböztetni: ki közülük a jó szándékú megfigyelő és ki a mellénk küldött spicli. Nem az én előadásom – egyébként is improvizáltra tervezett - szövegét akarták ellenőrizni, hanem a diákok reagálására voltak kíváncsiak.

Rövidre fogott bemutatásom után vártam az első kérdéseket. A teljes némaság bár feszélyezett, nem hozott zavarba. Már készen álltam egy áthidaló tervvel.

Úgy gondoltam, az lesz az első kérdések, hogy hogyan is szólt a tegnapi idézet, amelyet aztán most megbeszélhetnénk. De mégse azzal kezdjük.

Hányan tanulnak közületek hangszeren játszani? Hegedülni? Más vonós és fúvós hangszeren..?

A kapott kérdések és a válaszok számukra is nyilvánvalóvá tették, hogy a témánknak a zenével és az oktatással szoros kapcsolata nem fenyeget politikai beugratás veszélyével és a légkör lassan oldottabbá vált. Egészen magától értetődő volt hogy megkérdézzem:

Hány családnak van otthon zongorája?

De hogy kerülnek ezek a kérdések Erkel kolozsvári éveire. Mindenki megdöbbent, még a kollegák is, amikor kijelentettem, hogy a XIX. században Kolozsvárott több zongora volt a polgárság otthonaiban, mint egész Magyarországon. S ha az Erdélyen túli magyarságnak nem is kellett emiatt szegyenkeznie, Kolozsvár meglátogatott diákjai - még a XXI. század felé haladva is – láthatóan büszkéek voltak őseik zeneileg is kimagasló műveltségére.

Egészen más értelmet nyert az a két-, színházban elhangzott idézet ezek után!

[...] „*Ami vagyok, mindent Kolozsvárott töltött éveimnek köszönhetek. Ott műveltem ki magam zongoraművésznék, ott tanultam legtöbbet [...]*,

és, különösen ez a részlet:

[...] „*Kétszeresen lekötelezve érzem magam e' szíves megtiszteltetés által, mert igen kedves, felejthetetlen emlékek kötnek engem Kolozsvárhoz – ahol nemcsak első alapját vettem meg szerény ismereteimnek, de megkönnyített szerencsésebb haladásomat is nagy részben ottani legbensőbb barátaim szíves részvételének, szakadatlan buzdításának köszönhetém, – mit mindenkor hálás elismeréssel, nyíltan bevallani szeretek!*” [...]

Nos be kell vallanom, hogy nemcsak a padban ülők felől ragyogtak a bepárasodott szemek. Az én torkom is elszorult a gondolatra, hogy kikerülve a történelem bennünket ért csapdáit, mit építhettünk volna még együtt, egymásért.

*

A sajátos „kolozsvári operatrilógia” 1993 után folyamatosan bővült. Az ünnepeket követően a Kolozsvári Magyar Opera Erkel valamennyi operáját műsorra tűzte. Majd sorra áthozta Magyarországra, Gyulára, ahol szintén telt házak közönsége láthatta, hallotta. Tán még azt is megérjük, hogy a honi, operát előadni képes színházaink valamennyije felfedezi a közönsége lelkében rejlő, és a múlt értékeire mind fogékonyabb kíváncsiságot.

Budapest, 2012.03.12

Erkel Tibor